

تأثیر نخستین بیت دیوان حافظ بر شاعران عثمانی

اسماعیل حقی آکسویاک^۱

ترجمه آیدین فرنگی

قرن ۱۶ م، نعمتی (درگذشت: نامعلوم)، ذکری (درگذشت: نامعلوم)، نعمتی (درگذشت: نامعلوم) و درویش (درگذشت: نامعلوم) هم نخستین بیت دیوان خود را با اقتباس تام از حافظ و با مصرع مورد بحث آغاز کرده‌اند.

میری:

الا یا ایها الساقی ادرکاسا و ناولها
توتوشوب آتش عشق ایله یانماق خیلی موشکولها
(ترجمه مصرع دوم: شعله‌ور شدن و سوختن با آتش عشق بسیار دشوار است.)

امری:

بو عمر بی‌قراری خود بیلیرسین چونکو زایلها
(ترجمه مصرع دوم: چرا که خودت می‌دانی این عمر بی‌قرار بقیایی ندارد.)

ذکری:

خمار غم‌دن اولدوم هارداسین گل چاره‌میز قیلها
(ترجمه مصرع دوم: مُردم از خماری غم، کجایی؟ بیا و چاره‌مان کن.)

سری:

نهان اولماق گونول دن عشق دلبر خیلی موشکولها
(ترجمه مصرع دوم: از بین رفتن عشق دلبر در قلب من بسیار دشوار است.)

ثانی:

خومارین اضطرابین چکمه میش سین چاره‌میز قیلها
(ترجمه مصرع دوم: اضطراب خماری را تجربه نکرده‌ای. چاره‌مان کن.)

خصالی:

کی سن ای پیر میخانه بیزی اوغلون کیمی بیلها
(ترجمه مصرع دوم: که تو ای پیر میخانه، ما را مثل پسر خودت بدان.)

نعمتی:

خر اباتی لریز قوی هر نه دئرلرسه دئسین لرها
(ترجمه مصرع دوم: ما خراباتی هستیم. بگذار هر چه می‌خواهند بگویند.)

دیوان شاعر مشهور ایران، حافظ شیرازی چنین آغاز می‌شود:

الا یا ایها الساقی ادرکاسا و ناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها
مصرع نخست بیت حافظ، مصرع دوم بیتی است از یزید، پسر معاویه:

انالمسوم و ما عندی بتریاق و لاراقی
ادرکاسا و ناولها الا یا ایها الساقی
(یعنی: من مسموم شده‌ام. کنارم نه پادزهری هست و نه شرابی. ای ساقی! جامی را بگردان و به من ده.)^۲

اقتباس از شعر یزید و قرار گرفتن آن در مطلع نخستین غزل دیوان حافظ موجب شگفتی ادیبان هم‌عصر شاعر شده است. گفته شده که بسیاری دلیل این اقتباس را از حافظ پرسیده‌اند. اهلی شیرازی نیز سروده‌ای با این مضمون دارد: «یک شب در خواب از خواجه حافظ پرسیدم: ای کسی که در فضل و دانش بی‌همتایی، با این همه فضل و کمال چرا به اقتباس شعر یزید پرداخته‌ای؟ و حافظ گفت: تو نمی‌توانی این را دریابی. اموال کافر بر مؤمن حلال است.»^۳

اما محمد قزوینی با پژوهشی که پیرامون اشعار حافظ انجام داده به این نتیجه رسیده که حافظ خلاف گفته‌های پیشین، در مصرع نخست دیوان خود نه از یزید، بلکه از ابوالفضل عباس ابن احنف، از شعرای عصر هارون الرشید تأثیر پذیرفته است. شعر ابن احنف چنین است:

یا ایها الساقی ادرکاسنا
و کریر علینا سیدالاشربات
(یعنی: ای ساقی! جامت را به چرخش درآور و پیایی از ما با بهترین نوشیدنی‌ها پذیرایی کن.)^۴

در هر حال مصرع نخست دیوان حافظ چه اقتباسی از شعر یزید باشد و چه با الهام از شعر ابوالفضل عباس ابن احنف سروده شده باشد، شعرای عثمانی را تحت تأثیر خود قرار داده و بر اثر همین تأثیر، بسیاری از آنان دیوان خود را با مصرع آغازین غزل حافظ شروع کرده‌اند. یکی از این شعرا، ویژه‌لی بهشتی (درگذشت: ۱۵۷۱ م) است. دیوان او چنین آغاز می‌شود:

الا یا ایها الساقی ادرکاسا و ناولها
بیزی اولدور مه دن غم غافیل اولما چاره میز قیلها
(ترجمه مصرع دوم: پیش از آن‌که غم ما را از پا درآورَد، غافل مشو و دردمان را چاره کن.)

علاوه بر ویژه‌لی بهشتی، میری (درگذشت: نامعلوم)، سری (درگذشت: نامعلوم)، ثانی (درگذشت: ۱۶۸۸ م)، خصالی (درگذشت:

درویش:

~

کئچر سورعتله عمر نازنینون اولما غافیلها
(ترجمه مصرع دوم: غافل مشو که عمر نازینت به سرعت خواهد گذشت.)

علاوه بر نمونه‌های بالا، حفظی (درگذشت: ۱۷۹۹ م)، یحیی بیگ (درگذشت: ۱۵۸۲ م) و گلیبولولو مصطفی علی (درگذشت: ۱۶۰۰ م) نیز به جای اقتباس از مصرع مذکور، دیوان خود را با بیتی هموزن و نزدیک به مطلع دیوان حافظ آغاز کرده‌اند.

حفظی:

الا یا ایها الساقی ادرکاسا و ناولها

اذقنی بالیدالبیضا کی نالم همچو بولبولها

(ترجمه: ای ساقی! با دست سفیدت به من پیاله‌ای می بچشان که همچو بلبل‌ها ناله می‌کنم.)

یحیی بیگ:

حروفون نظمی اقداحون و صحباها معانیها

الا یا معشر العشاق فصلناه تفصیلا

(ترجمه: حروف شعر، قدهای تو هستند و شراب سرخ، معانی آن‌ها / تأمل کنید ای جمع عاشقان که ما آن را به شکل دیگری شرح دادیم.)

مصطفی علی:

ادرکاسا الحمیا ایها الساقی و ناولها

انا المخمور عشقا فاسقنی منها و کملها

(ترجمه: ای ساقی! تندی و اضطراب شراب را به من بخش. من مست عشقم. مرا با شراب سیراب کن و کار خود را در حد کمال انجام ده.)

همچنان که نمونه‌های ذکر شده نشان می‌دهد، نخستین بیت دیوان حافظ بر شعرای کلاسیک عثمانی تأثیر زیادی داشته و غزلسرایان بسیاری در آغاز دیوان خود این تأثیرپذیری را پنهان نکرده‌اند.

[برگرفته از:

[Bilgi, S. 8, Kis 99. 99-102.

* انجام این ترجمه بدون راهنمایی‌های علیرضا و حسین فیضی گیلانده امکان‌پذیر نبود - م.

۱. استاد کرسی زبان و ادبیات ترکی در دانشگاه قاضی ترکیه.

۲. حسیبه ماضی اوغلو، فضولی - حافظ، (آنکارا: انتشارات ایش بانکاسی)، ص ۳۱۳.

۳. حافظ دیوانی، عبدالباقی گولپینارلی، (استانبول: انتشارات وزارت آموزش ملی)، صص ۶۶۴ و ۶۶۵.

۴. بهشتی دیوانی، به کوشش یاشار آیدمیر، (آنکارا)، ص ۲۹۹.

بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار یزدی

دفتر تاریخ جلد سوم

به کوشش ایرج افشار انتشار یافت

- کتابچه غفاریه (جغرافیای بلوچستان): نوشته محمود افضل الملک
- رصدخانه مراغه: نوشته علیقلی اعضادالسلطنه
- عرض سپاه اوزون حسن: نوشته جلال‌الدین دوانی
- کتابچه فصول شراکت عمومی امتعه ایران
- جاروب اصلاح: نوشته حسین سمعی
- گزارشهای نظامی جنگ با سمیقو: نوشته غلامحسین محمودی بشریه (اساسنامه)

- سفرنامه آخال از دوره ناصرالدین شاه
- دو مکتوب متبادله میان پادشاه هند و الجایتو
- سفرنامه خوزستان سردار سپه: نوشته عباس اقبال
- خاطرات ادیب السلطنه سمعی (از عصر سردار سپه تا رضاشاهی)
- گزارش سفر مأموریتی میرزا نصرالله اصفهانی
- شرح قرارکمانال: نوشته میرزا حسین منشی‌اسرار
- روزنامه ذهاب و ایاب بطرزبورغ: نوشته میرزا حسین منشی‌اسرار
- تفصیل کلیسای نجات‌دهنده: نوشته میرزا حسین منشی‌اسرار
- راپرت منازل شیراز تا بیهان: راپرت برای ناصرالدین شاه
- صورت عرایض عارضین و متظالمین مراغه
- عریضه زین‌العابدین صفوی فخرالاشراف به ناصرالدین شاه
- شرح حال محمدتقی شوریده (فصیح‌الملک شیرازی)
- رنای محمدعلی فروغی: نوشته حسین سمعی ادیب‌السلطنه

نشانی مکاتبه‌ای: تهران. تجریش. صندوق پستی ۴۹۱-۱۹۶۱۵

تلفن: ۲۲۷۴۴۰۷۲ - ۳۴ و ۲۲۷۱۶۸۳۲. نمابر: ۲۲۷۱۷۱۱۵

مرکز پخش: نشر اساطیر. تلفن: ۸۸۸۲۱۴۷۳ - نمابر: ۸۸۳۰۱۹۸۵

بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار یزدی

منتشر شده است

- پژوهشهای ایران‌شناسی: (جلد ۱۲) به کوشش ایرج افشار و با همکاری محمدرسول دریاگشت
- اسناد تاریخی خاندان غفاری (جلد اول): به کوشش کریم اصفهانیان و بهرام غفاری با همکاری علی‌اصغر عمران.
- اسناد تاریخی خاندان غفاری (جلد دوم) دستخط‌های ناصرالدین شاه: به کوشش ایرج افشار
- مسائل پاریسه: یادداشتهای بازمانده از علامه محمد قزوینی (جلد اول): به کوشش ایرج افشار و علی محمد هنر
- به یاد محمد قزوینی: به کوشش ایرج افشار
- جستارهای ژاپنی در قلمرو ایران‌شناسی: ترجمه و نگارش دکترهاشم رجبزاده
- جغرافیای تاریخی مرو: پژوهش مهدی سیدی، با همکاری نادره سیدی و محمد رضا آشتیانی
- دیوان قبولی هروی: به کوشش یحیی خانمحمد آذری
- مقالات سعید نفیسی: به کوشش محمدرسول دریاگشت
- مقالات عارف نوشاهی (جلد دوم): تألیف دکتر عارف نوشاهی
- یادداشتهای سندبادنامه: نگارش علی محمد هنر

نشانی مکاتبه‌ای: تهران. تجریش. صندوق پستی ۴۹۱-۱۹۶۱۵

تلفن: ۲۲۷۴۴۰۷۲ - ۳۴ و ۲۲۷۱۶۸۳۲. نمابر: ۲۲۷۱۷۱۱۵

مرکز پخش: نشر اساطیر. تلفن: ۸۸۸۲۱۴۷۳ - نمابر: ۸۸۳۰۱۹۸۵